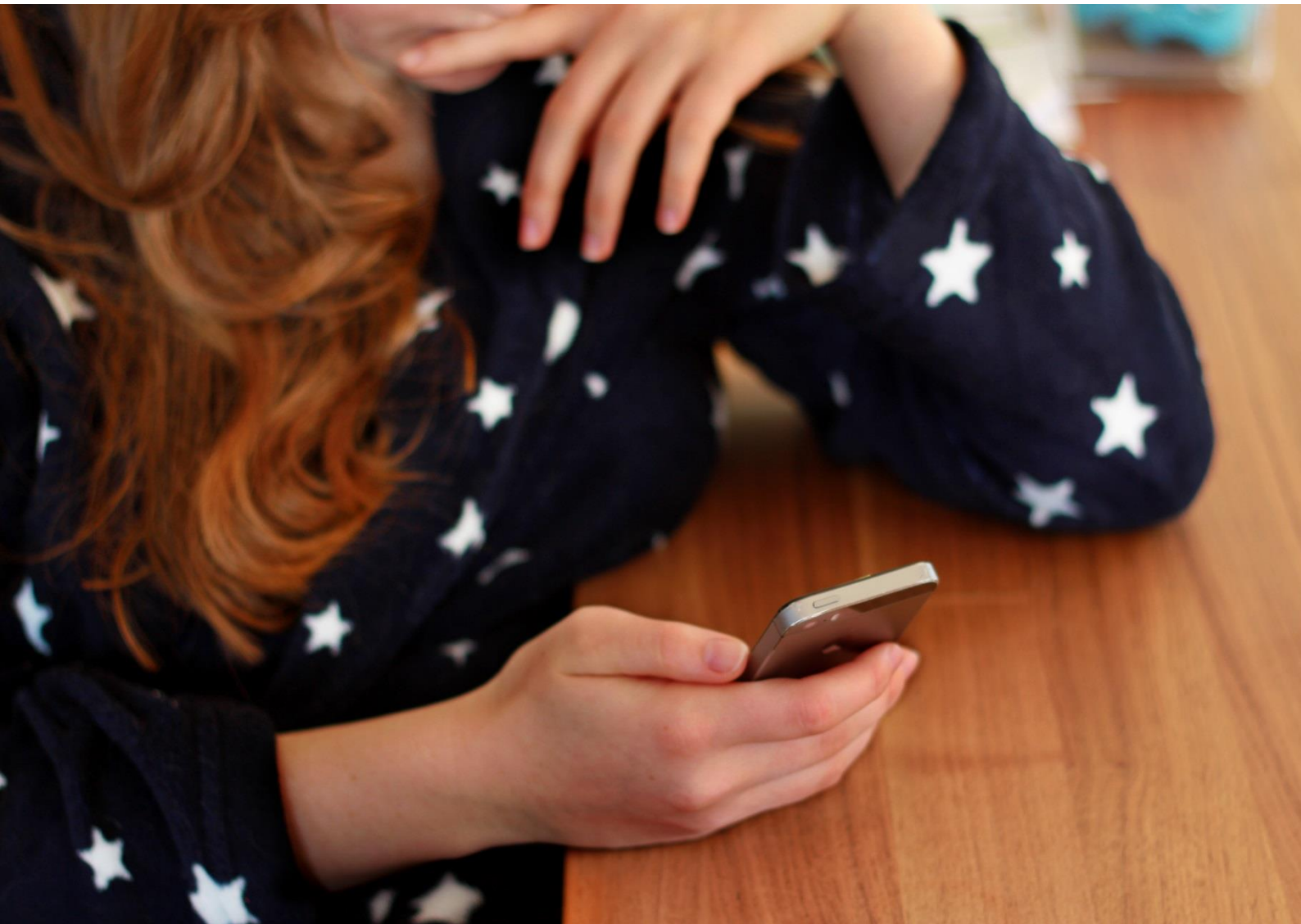

Publiceringsår 2016

Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet

Kvalitetsgranskning 2016

Diarienummer: 400-2015:6584

Foto: Adobe Stock

Innehållsförteckning

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	6
Huvudfrågor	6
Granskningen visar	6
Utvecklingsområden	7
INLEDNING	8
Utgångspunkter	8
Förekomsten av kränkningar på nätet	9
Syftet med granskningen	9
Definitioner	10
Granskningens genomförande	10
KVALITETSGRANSKNINGENS RESULTAT	12
Skolornas främjande arbete	12
Skolornas förebyggande arbete	15
Skolornas åtgärdande arbete	18
AVSLUTANDE DISKUSSION	21
Utvecklingsområden	21
METOD OCH GENOMFÖRANDE	24
Avgränsningar	24
Urval av granskningsobjekt	24
Tillvägagångssätt	25
Analys och bedömning	26
REFERENSER	27

BILAGA 1 REFERENSPERSONER	29
BILAGA 2 GRANSKADE SKOLENHETER	30
BILAGA 3 RÄTTSLIG REGLERING	31
BILAGA 4 ORD- OCH BEGREPPSLISTA	34
BILAGA 5 BEDÖMNINGSSTÖD	35

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning av skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 24 skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga 2.

Granskningen visar att skolorna behöver utveckla sitt arbete för att göra miljön tryggare för eleverna på nätet. I dagsläget är arbetet för att motverka kränkningar på nätet alltför reaktivt. Skolorna behöver utveckla sina kartläggningar och analyser av riskerna för att elever blir utsatta för kränkningar på nätet. Härigenom ökar skolornas möjligheter att upptäcka och åtgärda trakasserier och kränkande behandling på nätet. Skolorna behöver också arbeta mer med att synliggöra och ifrågasätta de normer som finns i verksamheten och som kan leda till att elever kränks, ansikte mot ansikte och på nätet.

Skolinspektionens avdelning i Linköping har ansvarat för kvalitetsgranskningen. Projektledare har varit Eleonor Duvander som tillsammans med Hanna Antonsson författat rapporten.

Stockholm 2015

Helen Ängmo

Generaldirektör

Maria Sundkvist

Avdelningschef

Sammanfattning

På nätet, precis som i den fysiska skolmiljön, förekommer trakasserier och kränkande behandling av elever. Skolan har en skyldighet att utreda alla kränkningar som har en koppling till dess verksamhet. Detta gäller oavsett om de sker i skolan eller på nätet. Skolinspektionen har granskat 24 skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet. Granskningen omfattar både fristående och kommunala skolor. Granskningen har skett genom intervjuer, enkäter och dokumentstudier.

Skolors arbete för att motverka kränkningar på nätet bör inte vara separerat från skolans allmänna arbete mot kränkningar utan en del av det. Det är nätet som arena, och de förutsättningar som råder där, som gör att det i skolorna bland annat behöver finnas:

- en medvetenhet hos personalen om nätet som en möjlig arena för kränkningar
- kunskap hos personalen för att kunna diskutera nätets möjligheter och risker med eleverna
- kartläggningar av risker för kränkningar på nätet som underlag för främjande och förebyggande insatser.

I denna rapport redogörs för Skolinspektionens bedömningar av skolornas arbete mot kränkningar på nätet. Skolors arbete mot kränkande behandling kan delas in i tre delar: främjande, förebyggande och åtgärdande arbete. De tre delarna påverkar varandra och ska tillsammans bidra till en trygg miljö på nätet för eleverna och förhindra att kränkningar sker där.

Huvudfrågor

Syftet med kvalitetsgranskningen är att granska om skolor bedriver ett arbete som motverkar kränkningar och trakasserier av elever på nätet utifrån följande frågeställningar:

- 1. Har skolan ett främjande arbete som bidrar till att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet?**
Med främjande arbete avses arbetet för att skapa trygghet och förstärka respekten för allas lika värde. Arbetet bedrivs kontinuerligt och utan förekommen anledning.
- 2. Bedriver skolan ett förebyggande arbete som bidrar till att förhindra kränkningar och trakasserier av elever på nätet?**
Med förebyggande arbete avses arbetet för att avvärja identifierade risker för trakasserier och kränkande behandling. Skolan behöver kartlägga och analysera förekomsten av kränkningar på nätet. Arbetet bedrivs på förekommen anledning.
- 3. Vidtas åtgärder om elever utsätts för kränkningar och trakasserier på nätet?**
Med åtgärdande arbete avses skolans åtgärder vid förekommande fall av kränkningar och trakasserier på nätet. Arbetet bedrivs på förekommen anledning.

Granskningen visar

Skolinspektionens övergripande slutsats är att majoriteten av skolorna i granskningen behöver förbättra sitt arbete mot kränkningar på nätet. Ungas sociala miljö och relationer har i hög grad påverkats av den digitala utvecklingen. Närvaro på sociala medier och olika digitala forum är idag en självklar del i elevernas vardag. För skolans del gäller det att utveckla arbetet mot kränkande behandling utifrån denna samhällsförändring. De granskade skolornas medvetenhet och kunskap om kränkningar på nätet behöver öka. Annars finns en risk för att det blir svårare för skolorna att arbeta effektivt mot kränkningar. Skolan behöver finna nya sätt att arbeta för att få kännedom om kränkningar på nätet.

Resultaten från granskningen visar att:

1. Majoriteten av de granskade skolorna behöver utveckla sitt främjande arbete för att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet.
 - Det som framförallt brister inom det främjande arbetet är att synliggöra och ifrågasätta de normer som finns i den egna verksamheten och som kan leda till att elever kränks såväl på nätet som i andra sammanhang.
 - Majoriteten av de granskade skolorna arbetar framgångsrikt med att skapa tillitsfulla relationer elever emellan. Det är en viktig förutsättning för att minska risken för att elever utsätts för kränkningar på nätet.
2. Majoriteten av de granskade skolorna har inte skaffat sig tillräcklig kunskap för att kunna bedriva ett framgångsrikt förebyggande arbete mot kränkningar på nätet.
 - Vanliga brister är att den inledande kartläggningen ger obefintlig eller mycket liten information om hur eleverna upplever tryggheten och förekomsten av kränkningar på nätet. Exempelvis finns få frågor med i elevenkäter som specifikt behandlar nätet. Det kan också handla om att skolan inte har kompletterande samtal för att på fler sätt fånga elevers umgängesklimat på nätet.
 - Elevernas delaktighet i det förebyggande arbetet avseende kränkningar på nätet behöver öka i majoriteten av de granskade skolorna. Medverkan från elever är central för att kunna identifiera risker och upptäcka om kränkningar på nätet pågår.
3. De skolor som påbörjat utredningar av trakasserier och kränkande behandling på nätet vidtar åtgärder utifrån utredningen och följer upp åtgärdernas effekt.

Utvecklingsområden

Skolinspektionen bedömer att det främst är det främjande och förebyggande arbetet som behöver utvecklas för att skolornas arbete mot kränkningar på nätet ska få avsedd effekt. När det gäller det åtgärdande arbetet finns på många av de granskade skolorna fungerande rutiner för vad som ska göras om kränkningar väl upptäcks. Medvetenheten och kunskapen om kränkningar som sker på nätet behöver dock öka generellt på skolenivå och arbetet behöver bedrivas på verksamhetsnivå, inte bara genom enskilda lärares initiativ eller kunskap. Trots att kränkningar på nätet uppmärksammas mer och mer i samhället visar Skolinspektionens granskning att skolornas arbete snarare är reaktivt än proaktivt. För att förändra detta bör skolorna:

- Kartlägga och analysera den egna verksamheten för att identifiera risker för kränkningar på nätet.
- Samtala om normer och värden i verksamheten för att utmana de normer som råder och som kan leda till att kränkningar på nätet uppstår.

Inledning

Alla elever ska ges likvärdiga möjligheter att lära och utvecklas. En trygg skolmiljö fri från kränkningar och trakasserier främjar lärandet. Skollagen gör ingen skillnad på *var* kränkningarna sker. Skolan har en skyldighet att utreda alla kränkningar som har en koppling till verksamheten, oavsett om de sker i skolan eller på nätet. Om kränkningar som begås på barns och elevers fritid har en koppling till verksamheten eller fortsätter i verksamheten, ska dessa utredas på samma sätt som om de bara förekom i verksamheten. (Skolverket 2012)

På nätet, precis som i den fysiska skolmiljön, förekommer kränkningar och trakasserier av elever. Kränkningar ansikte mot ansikte och kränkningar på nätet är inte olika fenomen utan olika sidor av samma mynt. Det finns dock några viktiga skillnader som gör att det finns skäl att särskilt tala om kränkningar på nätet. Till skillnad från kränkningar som sker i skolan kan kränkningarna börja i skolan och fortsätta via sociala medier efter skoldagens slut. Kränkningar på nätet kan få mycket stor spridning på kort tid. Därtill kan kränkningar på nätet bli grövre då förövarna kan uppleva att de är anonyma och de ser heller inte vilken skada de orsakar för den utsatta (Statens medieråd 2015). Kränkningar på nätet och så kallade traditionella kränkningar överlappar ofta varandra. Kowalski et al (2014) menar att de flesta som varit offer för kränkningar på nätet också varit offer för så kallade traditionella kränkningar.

Användningen av digitala medier har ökat under de senaste åren och kan nu sägas vara helt integrerade i de flesta elevers vardagsliv. Den ständiga tillgången till internet i mobiltelefonen, surfplattan eller datorn gör att gränsdragningen mellan att vara uppkopplad eller inte är närmast obefintlig och nätet blir en del av skolmiljön. Elevernas interaktion via nätet står ofta utan insyn från vuxenvärlden, vilket gör att kränkningar på nätet kan vara svåra att upptäcka och utreda menar Kowalski et al (2014). Detta ställer andra krav på skolorna och på skolans personal eftersom de inte kan närvara på samma sätt på nätet som i ordinarie verksamhet. Skolorna måste hitta nya sätt att få kännedom om vad som sker på nätet så att de kan upptäcka kränkningar också där.

Utgångspunkter

Av Skolverkets allmänna råd för arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (2012) framgår att både diskrimineringslagen och 6:e kapitlet i skollagen har till syfte att skydda elever mot kränkningar av deras värdighet. Kränkningar kan förekomma i form av diskriminering, trakasserier eller genom kränkande behandling. Diskrimineringsombudsmannen har tillsyn över att bestämmelserna i diskrimineringslagen följs. Skolinspektionen har tillsammans med Barn- och elevombudet tillsyn över att bestämmelserna i skollagen följs. Trots denna uppdelning har bestämmelserna i diskrimineringslagen och skollagen ett naturligt samband och ställer krav på att verksamheterna bedriver ett målinriktat arbete för att främja elevers lika rättigheter och möjligheter samt på att förebygga och förhindra trakasserier och kränkande behandling. Därför har Skolinspektionen i denna granskning valt att fokusera på det arbete som skolorna bedriver för att motverka kränkningar på nätet och inbegriper såväl trakasserier som kränkande behandling i begreppet.

Skolans arbete mot trakasserier och kränkande behandling kan delas in i främjande, förebyggande och åtgärdande. Det *främjande* arbetet syftar till att skapa en trygg skolmiljö och förstärka respekten för allas lika värde. Arbetet ska riktas mot alla och bedrivs kontinuerligt, utan förekommen anledning. Det *förebyggande* arbetet syftar till att avvärja risker för kränkande behandling genom att genomföra förebyggande insatser utifrån identifierade risker. Arbetet omfattar sådant som verksamheten genom kartläggning identifierat som risker. På så sätt skiljer det sig från det främjande arbetet, som bedrivs kontinuerligt utan att det finns någon direkt anledning eller identifierad risk. Det *åtgärdande* arbetet handlar om de åtgärder som ska genomföras när kränkningar förekommer. Åtgärderna ska syfta till att

kränkningar upphör. Detta arbete kräver rutiner för att upptäcka, utreda och åtgärda kränkande behandling. (Skolverket 2012)

Förekomsten av kränkningar på nätet

Skolinspektionen har inte tidigare granskat skolors arbete mot kränkningar på nätet. Däremot har myndigheten kunskap om skolors generella arbete mot trakasserier och kränkande behandling.

I de anmälningar som kommer till Skolinspektionen och Barn- och elevombudet kan konstateras att kränkningar på nätet ofta är en del i det händelseförlopp som anmäls. Uppgifter om hur många elever som utsätts för kränkningar på nätet varierar mellan olika undersökningar. Framst beror detta på hur kränkingsbegreppet (mobbing) används, hur frekvensen mäts samt hur gammal studien är. Medierådet (2015) rapporterar att drygt 20 procent av eleverna från årskurs 7 till gymnasiet har utsatts för kränkningar på nätet det senaste året. I Friends nätrapport från 2016¹ anger drygt 30 procent att de under det senaste året blivit kränkta på nätet. Värdet i Friends rapport är oförändrat sedan två år tillbaka.

I den enkät som genomfördes i denna kvalitetsgranskning svarar 13 procent av eleverna att kränkningar på nätet sker flera gånger i veckan och 31 procent att det sker någon gång i månaden. Frågan ställdes på följande sätt: "Bland eleverna på er skola, sker det kränkningar eller trakasserier på nätet? Svartalternativen som gavs var "Flera gånger i veckan, Någon gång i månaden, Några gånger per år eller Aldrig". I anslutning till frågan fanns en definition av begreppen kränkande behandling, trakasserier och kränkningar på nätet.

Syftet med granskningen

Skolinspektionen granskar om skolor bedriver ett arbete som motverkar kränkningar på nätet genom att undersöka om skolornas främjande arbete bidrar till att skapa en trygg miljö på nätet samt om det förebyggande arbetet bidrar till att identifiera och förhindra kränkningar på nätet. Vidare granskas om skolor utreder kränkningar på nätet och vidtar åtgärder.

Frågeställningar

1. Har skolan ett främjande arbete som bidrar till att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet?

Den första frågeställningen syftar till att undersöka om skolans främjande arbete bidrar till att göra eleverna trygga på nätet. Skolans främjande arbete bör vara en del av verksamhetens kontinuerliga värdegrundsarbete vilket bland annat innebär att personalen utvecklar arbetsformer där eleverna lär känna varandra både inom och mellan klasser. Det främjande arbetet måste baseras på kunskap om hur trakasserier och kränkande behandling uppstår och vilka faktorer som skapar en trygg miljö såväl i den fysiska miljön som på nätet. Granskningen av skolornas främjande arbete tar sin utgångspunkt i det generella men fokuserar särskilt på hur arbetet omfattar nätet. Därför undersöks bland annat om personalen har kunskap om kränkningar på nätet som fenomen samt om elevernas sociala relationer på nätet. Vidare behöver skolan arbeta för att skapa en tillitsfull relation mellan elever och personal, bland annat genom att diskutera vad det innebär att vara schyst både på och utanför nätet.

2. Bedriver skolan ett förebyggande arbete som bidrar till att förhindra kränkningar och trakasserier av elever på nätet?

Den andra frågeställningen syftar till att undersöka om skolan genom sitt förebyggande arbete bidrar till att kränkningar på nätet förhindras. För att vara användbara i arbetet mot kränkningar på nätet

¹ I Friends nätrapport har elever mellan 10 och 16 år deltagit i en Sifo-undersökning

behöver skolans kartläggningar fånga umgängesklimatet på nätet och ge en bild av elevernas upplevelse av kränkningar på nätet. Vidare förväntas att den efterföljande analysen identifierar risker för kränkningar på nätet och att konkreta och uppföljningsbara mål och insatser för det förebyggande arbetet formuleras utifrån identifierade risker. I samband med analysen utvärderas skolans tidigare insatser för att förebygga kränkningar på nätet. Elevernas kunskaper bör tas tillvara under hela processen, dvs. i kartläggningen, analysen och utformandet av mål och insatser.

3. Vidtas åtgärder om elever utsätts för kränkningar och trakasserier på nätet?

Den tredje frågeställningen syftar till att undersöka skolans åtgärder vid förekommande fall av kränkningar och trakasserier på nätet. Skolan behöver ha tydliga rutiner för det åtgärdande arbetet som är förankrade hos personal, elever och vårdnadshavare. Så snart ett fall av trakasserier eller kränkande behandling kommer till personalens kännedom ska en utredning påbörjas som resulterar i en plan för hur ärendet ska hanteras och vilka åtgärder som ska sättas in. För att arbetet ska vara framgångsrikt behöver skolan ge stöd till den som utsätts för trakasserier eller kränkande behandling. Skolan behöver också reda ut situationen för den eller de som utsätter andra för kränkningar. För att förvissa sig om att kränkningarna på nätet upphör, förväntas skolan följa upp och dokumentera de åtgärder som har satts in samt vid behov vidta andra, kompletterande åtgärder. Skolan bör vidare följa upp och analysera kränkningarna på nätet ur ett systemperspektiv, det vill säga förstå i vilka sammanhang de uppstår, för att på så sätt synliggöra de mönster av kränkande handlingar som är svåra att se om dessa handlingar betraktas var för sig.

Definitioner

I skolans styrdokument används begreppen kränkande behandling (skollagen) och trakasserier (diskrimineringslagen). Kränkande behandling innebär att en elevs värdighet kränks och om kränkningarna har samband med någon av de sju i diskrimineringslagen angivna diskrimineringsgrunderna utgör de istället trakasserier. I skolan används ofta begreppet mobbning. Detta begrepp går inte längre att återfinna i lagstiftningen och används därför inte heller mer i denna granskning.

I den här rapporten används termen kränkning vilken innefattar både trakasserier och kränkande behandling. En kränkning på nätet kan till exempel vara att via mobiltelefon skicka nedsättande text eller bild eller att i samma syfte filma en person och ladda upp filmen på webben. En kränkning på nätet kan också vara att hota eller håna en person via en chatt. Se vidare ord- och begreppslista i bilaga 4.

Granskningens genomförande

24 skolor har besökts i granskningen med fokus på årskurserna 7, 8 och 9. Skolorna har valts ut genom ett strategiskt urval där hälften av skolorna har höga värden och hälften har låga värden på en riskindikator för trygghet och kränkningar som skapats utifrån svar på skolenkäten². Riskindikatorn bygger på elevers och personals upplevelser av trygghet och skolans arbete mot kränkningar. Urvalet gjordes utifrån ett antagande om att skolorna med höga respektive låga värden skulle representera skolor som kommit olika långt i arbetet med trygghet och kränkningar.

På skolorna har ett urval av elever, lärare, personal som arbetar i trygghetsteam eller liknande, elevhälsans personal och rektorn intervjuats. Inför besöken på skolorna har en enkät ställts till alla elever i årskurserna 7, 8 och 9 och all personal på skolan. I enkäten har samtliga tillfrågade getts möjlighet att svara på frågor om nuläget på skolan; om kränkningar på nätet förekommer, vad kränkningarna i så

² Skolenkäten är en del av Skolinspektionens regelbundna tillsyn. Enkäten används för att samla in synpunkter från elever, föräldrar och den pedagogiska personalen, som ett underlag inför bedömningen av skolan. Skolenkäten genomförs en gång per termin.

fall handlar om och hur skolan arbetar för att motverka kränkningar på nätet. Inför besöken på skolan har också dokument begärts in som en del av bedömningen. En mer utförlig beskrivning av granskningens metod ges i slutet av rapporten.

Kvalitetsgranskningens resultat

Här presenteras resultaten från granskningen baserat på det material som samlats in. Beskrivningar och bedömningar av skolornas arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet är indelat i tre delar –*främjande, förebyggande* och *åtgärdande* arbete. För varje del redovisas vad granskningen visar med hjälp av exempel och beskrivningar.

Att separera det främjande, förebyggande och åtgärdande arbetet görs lättare i teorin än i praktiken. Skolornas arbete inom de tre delarna påverkar varandra och ska tillsammans bidra till en trygg miljö för eleverna på nätet och förhindra kränkningar på nätet. Vissa insatser som skolorna genomför går inte att enbart hänföra till en del i arbetet, utan en insats kan på samma gång vara både främjande och förebyggande. Exempelvis kan en utbildning för elever i hur man säkert och respektfullt kommunicerar på nätet bidra till ett positivt umgängesklimat samtidigt som den kan ge skolan en bild över hur elever i den egna verksamheten upplever tryggheten på nätet och risken för att bli kränkt där.

Skolornas främjande arbete

Ett systematiskt främjande arbete bidrar till en trygg skolmiljö, såväl den fysiska som den på nätet. Skolorna behöver arbeta för ett positivt umgängesklimat ansikte mot ansikte och på nätet, bland annat genom att synliggöra och ifrågasätta de normer som råder i skolan. För att kunna göra detta behöver skolans personal dels generella kunskaper om nätanvändning bland ungdomar, dels kunskaper om hur skolans elever umgås på nätet. För att eleverna ska vilja berätta om sin vardag på nätet för skolans vuxna behöver relationerna elever och personal emellan präglas av tillit.

Granskningen visar att:

- **Majoriteten av de granskade skolorna behöver utveckla sitt främjande arbete för att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet.** Det som till exempel brister är arbetet med att synliggöra och ifrågasätta de normer som finns i skolan och som kan leda till att elever kränks såväl på nätet som i andra forum. Personalen behöver diskutera sinsemellan och tillsammans med eleverna hur en kränkande jargong, ansikte mot ansikte eller på nätet, kan motverkas.
- **Ett fåtal av de granskade skolorna har ett främjande arbete som tydligt bidrar till att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet.** Utmärkande för dessa skolor är att vuxennärvaron är hög bland eleverna vilket ger goda möjligheter för personalen och eleverna att diskutera elevernas vardag, i skolan och på nätet. I aktuella skolor genomförs insatser för att eleverna ska lära känna varandra och äldre elever fungerar som goda förebilder för yngre. Skolornas arbete har lett till att både elever och personal upplever relationerna som tillitsfulla, vilket bidrar till att eleverna vågar och vill berätta för personalen om upplevda kränkningar.
- **Majoriteten av de granskade skolorna arbetar framgångsrikt med att skapa tillitsfulla relationer elever emellan och minskar därmed risken för att elever utsätts för kränkningar på nätet.**

Tillitsfulla relationer är viktiga

Relationsfrämjande insatser mellan elever och en aktiv elevmedverkan har visat sig vara verksamma mot kränkningar på nätet. Relationsfrämjande insatser syftar till att skapa närhet och tillitsfulla relationer mellan elever. Det kan handla om att låta elever öva sin sociala kompetens, göra saker tillsammans och fundera över mellanmänniskt samspel och värderingar. (Flygare & Johansson 2013) Även tillitsfulla relationer mellan elever och lärare är av stor betydelse. I och med att kränkningar på nätet kan vara svårare att upptäcka är det viktigt att unga har förtroende för de vuxna och därmed berättar om det händer något. Genom att ha en öppen kommunikation om nätet kan ett ömsesidigt förtroende skapas. (Dunkels 2011)

I skolor där både elever och lärare beskriver att relationerna präglas av tillit är skolans vuxna närvarande där eleverna är och möjligheter till samtal ges i matsal, korridorer, uppehållsrum och skolkafé. Detta är en medveten strategi från skolornas sida och något som förväntas av personalen på skolan. I flera skolor beskriver elever att det alltid finns någon vuxen att vända sig till och att de pratar med skolans personal om vad som händer både i skolan och på fritiden. Nätet finns med i denna dialog. En viktig förutsättning för att man som elev ska känna tillit till och respekt för lärarna är enligt elever att man upplever att lärarna "bryr sig".

I intervjuer med rektorer och personal framkommer också att i de skolor som bedöms ha ett framgångsrikt främjande arbete betonas vikten av att personalen är bra förebilder för eleverna och att äldre elever är bra förebilder för yngre. Elevintervjuerna i dessa skolor visar också att eleverna är medvetna om att de förväntas föregå med gott exempel inför yngre elever. Insatser för att stärka den sociala gemenskapen genomförs, exempelvis grupparbeten, temaveckor och utflykter. I undervisningen blandas elever från olika klasser och årskurser. Skolornas främjande arbete integreras i undervisningen, framförallt inom de samhällsorienterande ämnena och ämnet svenska. Arbetet kännetecknas också av att kränkande behandling på nätet synliggörs och lyfts men arbetet för att stävja kränkningar på nätet särskiljs inte från arbetet mot trakasserier och kränkande behandling i stort. Förväntningarna på hur man kommunicerar och bemöter varandra är desamma ansikte mot ansikte och på nätet. De lärare som fungerar som mentorer, handledare och kontaktlärare, är ansvariga för en mindre grupp elever och träffar dessa ofta och regelbundet för att stämma av läget och diskutera värdegrundsfrågor utifrån aktuella händelser exempelvis i skolan eller media.

Som exempel kan nämnas Kunskapsskolan Västerås som har så kallade basgrupper där eleverna träffas två gånger per dag med sin handledare. Stor vikt läggs vid gruppsammanhållning. Det finns en struktur och ett arbetssätt med personliga handledningssamtal och basgruppssamlingar som möjliggör kontinuerliga diskussioner och samtal om hur eleverna trivs och har det på skolan. Nätet ingår som en självklar del i dessa diskussioner och i undervisningen. Lärare och rektorn beskriver hur diskussioner och samtal kring nätet kopplas till verkliga händelser och exempel för att nå fram till eleverna. Eleverna fick exempelvis en uppgift kring identitet i ämnet bild. Flera elever gestaltade då en person bakom skärmen och en annan framför, vilket ledde till en diskussion om hur olika man kan bete sig på nätet och utanför. Sammantaget bidrar skolans arbete till att skapa en trygg miljö för eleverna såväl utanför som på nätet.

Arbetet för att synliggöra och ifrågasätta normer behöver utvecklas

Normer om vad som är "normalt" och "onormalt" är ofta grunden till varför kränkningar uppstår. Kränkningar genom ord och uttryck, ansikte mot ansikte och på nätet, kan vara ett sätt att fastställa normer i gruppen exempelvis när det gäller vad som är maskulint och feminint. Skolpersonalen bör bedriva ett normkritiskt arbete där de reflekterar kring de metoder de använder, sina egna normer och värderingar och sina roller som normskapare. Personalen bör tillsammans med eleverna tänka igenom vilka värden och normer som förekommer i verksamheterna och vilka normer som är möjliga att förändra. Reflektionerna bör handla om vilka normer som finns i skolan, såväl kopplade till diskrimineringsgrunderna, som ekonomiska resurser, kroppsnormer, ålder och andra normer. Skolverket (2009) Inom ramen för detta arbete behöver skolans personal synliggöra och ifrågasätta de normer som avspeglas i samband med elevernas nätanvändning och som kan leda till att elever kränks på nätet.

I intervjuer beskriver elever att normer som avspeglar skolans värdegrund styr deras handlande, exempelvis att man ska visa respekt för andras åsikter och att elever och lärare hälsar på varandra när man möts i skolan. Genom intervjuer, enkäter och insamlade dokument framkommer att lärare och elever i samtliga skolor diskuterar normer och attityder. Det är emellertid vanligt att arbetet sker vid något enstaka tillfälle och inte utifrån en skolgemensam bild av vilka normer och värden som karaktäri-

serar den egna skolan. Normer i samhället och värden i stort tas upp, exempel kvinnors situation i världen, men kopplingar till hur dessa föreställningar om män och kvinnor påverkar elevernas vardag görs i mycket liten utsträckning.

I samtliga skolor beskriver såväl elever som personal att elevernas språkbruk är en fråga som är aktuell och uppe till diskussion. Som beskrivs på andra ställen i denna rapport är elevernas umgänge på nätet mer osynligt för skolans personal vilket får till följd att det framförallt är elevernas tilltal ansikte mot ansikte som föranleder generella insatser från skolans sida. De ord som personalen reagerar på och som eleverna uppger när de beskriver en hård jargong har ofta en koppling till diskrimineringsgrunderna kön, etnisk tillhörighet eller sexuell läggning. På några få skolor uttrycker elever att språkbruket på nätet är grövre än ansikte mot ansikte på grund av att eleverna känner sig mer anonyma på nätet och att man inte ser hur den andra personen reagerar. På andra skolor anser elever att språkbruket inte skiljer sig åt mellan nätet och ansikte mot ansikte. Av intervjuer framkommer emellertid att elever generellt sett har lättare att acceptera ett kränkande språkbruk på nätet än ansikte mot ansikte.

I flertalet av de granskade skolorna uppger intervjuad personal att nolltolerans råder mot en kränkande jargong och att de själva agerar direkt genom att säga till den elev som använder ett oacceptabelt tilltal. Däremot ges i intervjuer få exempel på att personal, i samband med att elever använder ord som exempelvis hora och bög, vid ett näraliggande tillfälle diskuterar med eleverna vilka normer och värderingar som detta kan vara ett uttryck för. Inte heller ges några exempel på att diskussioner om elevernas språkbruk inkluderat elevernas kommunikation på nätet.

Ytterligare kunskaper om elevernas vardag på nätet behövs

Kränkningar på nätet har samma bakgrund som andra kränkningar och därför behöver skolor arbeta främjande för ett positivt kommunikationsklimat på nätet. När det gäller elevernas sociala relationer ingår därför också att söka kunskap om elevernas relationsbygge på nätet. Skolans personal behöver dels kunskap om hur eleverna umgås på nätet och vilka erfarenheter de har, dels mer generella kunskaper om nätanvändande bland ungdomar.

I flertalet skolor uppger personalen i intervjuer att de har goda kunskaper om nätet generellt samt att de har en relativt god bild över hur eleverna umgås på nätet. Det sistnämnda bekräftas av personalens svar i den enkät som genomförts i granskningen där 80 procent uppger att de känner till vilka sociala medier eleverna använder. Personalen betonar dock att utvecklingen sker snabbt och att de upplever att de ofta ligger steget efter eleverna i användandet av nätet. Lärare beskriver att de försöker hålla sig à jour med nätet genom att bland annat använda eller testa de applikationer som eleverna använder samt använda sociala medier i undervisningen. En del lärare använder exempelvis Facebook för att kommunicera med sina elever om skolarbete. Lärare beskriver också hur de inkluderar nätet i undervisningen genom uppgifter som på olika sätt ger lärarna mer kunskap om elevernas liv på nätet. Exempelvis har eleverna i Vallaskolan i Östersund skrivit uppsatser om sin vardag på nätet i ämnet engelska och i ämnet matematik genomfört en statistikuppgift som innebar att eleverna fick göra en enkät om elevers nätvanor och förekomsten av kränkande behandling på nätet. I Gårdstensskolan i Göteborg ger en lärare exempel på hur hon i undervisningen låter en elev i klassen presentera "veckans app". Presentationen ger läraren själv, förutom kunskaperna om applikationen, även möjligheter att diskutera innehållet och användandet av applikationen med eleverna.

Flera skolor bedöms behöva utveckla sitt arbete eftersom insatserna på aktuella skolor för att främja ett positivt kommunikationsklimat på nätet endast sker på förekommen anledning, exempelvis när kränkningar på nätet uppmärksammas i media eller när det skett en kränkning på nätet i skolan. I de skolor som har ett mer utvecklat arbete har såväl eleverna som personal fått utbildning i säker och lag-

lig användning av nätet. Inte sällan används olika material från bland annat Statens medieråd och Ungdomsstyrelsen³ i arbetet. Personalen har även tagit del av aktuell forskning i ämnet på flera skolor där arbetet bedöms fungera väl.

De skolor i granskningen som förser eleverna med läsplatlor eller datorer har någon form av reglering av elevernas användning av nätet genom avtal, ordningsregler, policys eller liknande. Flertalet skolor förlitar sig på att de genom information till elever om bland annat risker med nätet bidrar till en trygg miljö på nätet och endast ett fåtal skolor använder tekniska begränsningar som inskränker elevernas möjligheter att använda olika sociala medier eller besöka olika sidor på nätet.

Skolornas förebyggande arbete

I Skolverkets allmänna råd för arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (2012) beskrivs vad som bör ingå i det förebyggande arbetet. Det första steget i arbetet är att kartlägga elevernas trygghet och deras uppfattning om förekomsten av trakasserier och kränkande behandling. Nästa steg är att analysera kartläggningens resultat samt utvärdera tidigare insatser. Det tredje steget i det förebyggande arbetet är att sätta upp konkreta och uppföljningsbara mål med utgångspunkt i analysen. Därefter kan skolan planera vilka insatser som ska sättas in för att nå målen.

Kränkningar på nätet kan vara svårare att upptäcka än kränkningar ansikte mot ansikte, vilket ställer särskilda krav i samband med kartläggningsarbetet. För att elever ska delge sina erfarenheter krävs tillit till personalen på skolan. Kränkningarna är mer osynliga för skolans personal eftersom de oftast inte är närvarande då de sker, vilket innebär att eleverna i större utsträckning måste berätta om kränkningarna för skolan. För att kunna ställa rätt frågor i kartläggningsarbetet måste personalen ha kunskap om hur eleverna använder sig av och umgås på nätet. Centralt är också att elever och vuxna har en gemensam definition av vad en kränkning på nätet är. I elevernas begrepps värld kanske inte det hårda språkbruket utgör en kränkning vilket kan ge missvisande svar vid kartläggningen. Det är extra viktigt att eleverna är delaktiga i samtliga steg i det förebyggande arbetet i och med att nätet framförallt är "deras" arena.

Granskningen visar att:

- **Majoriteten av de granskade skolorna inte har skaffat sig tillräcklig kunskap för att kunna bedriva ett framgångsrikt förebyggande arbete mot kränkningar på nätet.** En vanlig brist är att den inledande kartläggningen ger obefintlig eller mycket liten information om hur eleverna upplever tryggheten och förekomsten av kränkningar på nätet. Till exempel kan specifika frågor om detta saknas. Detta får till följd att skolan inte kan identifiera eventuella risker för trakasserier och kränkande behandling på nätet eftersom ett underlag saknas. Därmed är det också svårt att formulera konkreta mål för det förebyggande arbetet mot kränkningar på nätet och planera insatser för att nå målen.
- **En femtedel av skolorna i granskningen bedriver ett förebyggande arbete som i sin helhet bidrar till att förhindra kränkningar på nätet.** Dessa skolor försöker i kartläggningsarbetet skapa en tydlig bild av elevernas utsatthet på nätet genom att på flera sätt kartlägga situationen på nätet. Elever och all personal är involverade i analysen av resultaten och i att formulera mål och insatser för det förebyggande arbetet.

³ Ungdomsstyrelsen är numera en del av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor

- **Elevernas delaktighet i det förebyggande arbetet behöver öka i majoriteten av de granskade skolorna.** En förutsättning för att det förebyggande arbetet ska lyckas är att eleverna är delaktiga och får komma med förslag på åtgärder. Åtgärderna blir på detta sätt mer relevanta för eleverna och dessutom mer effektiva.

Skolorna behöver i större utsträckning upptäcka kränkningar på nätet

I samtliga skolor uppger personal i intervjuer att ärenden som rör kränkningar på nätet är relativt ovanliga. Personalen säger samtidigt att de är medvetna om att det sker mer än vad de får vetskap om. Flera skolor i granskningen har inte utrett något ärende som omfattar kränkningar på nätet under det senaste läsåret.

Flera faktorer kan bidra till att skolans personal inte upptäcker de kränkningar som skolan har ansvar för att motverka och åtgärda. I Skolverkets stödmaterial (2014) framhålls att kränkningar kan upptäckas genom den systematiska kartläggningen av elevers utsatthet. Personalen behöver emellertid ta hänsyn till den risk som finns att elever underrapporterar. Att underrapportering kan förekomma vid en del av de besökta skolorna framkommer genom intervjuer med elever och genom elevenkäten. Elever i några skolor beskriver att de saknar förtroende för de vuxnas vilja och möjlighet att ingripa om en elev blir utsatt för trakasserier eller kränkande behandling. Därför väljer de att inte berätta om de själva eller någon de känner utsätts för en kränkning. Ungefär 40 procent av eleverna som besvarat den enkät som genomfördes i granskningen uppger att de kan prata med skolpersonalen om någon elev utsätts för trakasserier eller kränkningar på nätet. I stället för att prata med en vuxen i skolan uppger många elever att de i första hand skulle vända sig till en kompis eller en vårdnadshavare om de skulle uppleva sig utsatta för kränkningar på nätet. Vidare framkommer genom intervjuer att elever ser nätet som sin egen zon som de vill värna från de vuxnas insyn. Det finns en risk, menar elever, att jargongen eleverna emellan på nätet kan missförstås av lärarna och att skolan kan begränsa tillgången till social media genom att exempelvis ta ifrån dem mobilen.

I såväl intervjuer som i enkätens fritextsvar beskriver skolornas personal flera av de svårigheter som de upplever avseende att ta det ansvar som skolan har för att skapa en trygg miljö på nätet, fri från kränkningar. En person beskriver situationen så här:

Det är svårt just med sociala medier eftersom kommunikationen ofta sker privat för att kränkningarna och trakasserier inte skall kunna ses offentligt (av vuxna och kompisar). Trots att jag är väl insatt i hur sociala medier fungerar och vilka sociala medier som används krävs det nästan att en kränkt eller trakasserad elev vågar kontakta någon och berätta om problemet för att det skall kunna uppmärksammas.

Vidare framkommer i såväl intervjuer med elever och personal som i enkäter till samma grupper att skolans ansvar för kränkningar på nätet inte är tillräckligt förankrat hos personal och elever i några av skolorna. I dessa skolor framkommer i elevintervjuer en skepsis till att skolan skulle ha ett ansvar för det som sker mellan elever på nätet utanför skoltid. Som tidigare berörts i rapporten finns också en svårighet i att definiera vad som kan utgöra en kränkning på nätet. Elever och personal i samtliga skolor är överens om att det är den som upplever sig kränkt som avgör. Den jargong som många vuxna i skolan reagerar på som kränkande viftas av elever bort som skämt. Därför är det enligt personal i många skolor viktigt att diskutera vad som kan utgöra en kränkning med eleverna och i detta sammanhang ta avstamp i språkbruket mellan elever i den egna skolan.

Skolornas förebyggande arbete ger i många fall inte en bild av riskerna för kränkningar på nätet

Det vanligaste sättet för skolorna att kartlägga risken för trakasserier och kränkande behandling är genom en elevenkät. Enkäternas innehåll och omfattning varierar stort mellan granskade skolor. I några

skolor innehåller enkäten endast någon enstaka fråga som berör nätet och personalen uttrycker i dessa sammanhang att skolan behöver utveckla sitt sätt att kartlägga elevernas utsatthet så att även kränkningar på nätet omfattas. I den personalenkät som genomförts i granskningen uppger hälften att de inte vet om nätet ingår på något särskilt sätt i de frågor som ställs till elever som en del i kartläggningen. I många av de granskade skolorna framkommer i intervjuer med elever att de är osäkra om deras upplevelser av nätet kartläggs. Eleverna vet att de under läsåret har besvarat en eller flera enkäter men osäkra på om enkäten omfattar deras upplevelser av kränkningar på nätet.

I mer än hälften av skolorna behöver även arbetet med att analysera resultaten av kartläggningen utvecklas. Några skolor i granskningen saknar en analys, antingen på grund av att man saknar resultat att sammanställa och diskutera eller också finns resultat som man av olika anledningar inte har analyserat. Andra skolor bedöms ha ett bristande arbete på grund av att elever och personal inte i tillräcklig utsträckning får diskutera och dra slutsatser av de resultat som framkommer genom de kartläggningar som genomförs.

De skolor som bedöms ha ett bra förebyggande arbete samlar förutom enkäten in ytterligare information om elevernas upplevelse av kränkningar på nätet genom bland annat hälsosamtal som skolsköterskan genomför och diskussioner lärare och elever emellan. Även genom personalens samtal med elevrepresentanter, exempelvis elevråd och kamratstödjare, inhämtar skolan underlag om situationen på nätet.

Några skolor har inom ramen för sitt kvalitetsarbete uppmärksammat att arbetet med att få en bild över situationen på nätet behöver utvecklas. Som exempel kan nämnas att personalen vid Böskolans Friskola i Göteborg i samband med en utbildning för eleverna kring nätet blev varse att kränkningar på nätet var ett större problem än vad skolans tidigare kartläggningar visat. Därför har skolan förändrat sitt sätt att identifiera risker för kränkningar på nätet genom att förändra innehållet i elevenkäten och genomföra enkäten oftare. En annan förändring är att skolan genomför regelbundna och täta avstämningar med eleverna om stämningen på nätet genom att samtliga elever vid bestämda tidpunkter får ta ställning till en fråga om situationen på nätet. Skolans mentorer, vuxenstödjare och trygghetsteam ansvarar för arbetet. Förändringarna sattes under våren 2016 och hade vid tiden för Skolinspektionens besök inte utvärderats.

I intervjuer med elever och genom elevenkäten framkommer en bild av att eleverna upplever sin delaktighet i det förebyggande arbetet som mycket liten. Elever beskriver att de besvarar skolans enkäter om hur de upplever sin arbetsmiljö och om kränkningar förekommer men att de därefter inte får någon information eller återkoppling från personalen om resultatet eller de eventuella insatser som genomförs. Det finns emellertid skolor i granskningen där situationen är annorlunda. I Gårdstensskolan i Göteborg kartläggs risken för kränkningar i såväl den fysiska miljön som på nätet genom enkäter till elever och vårdnadshavare samt genom samtal i fokusgrupper. Skolans elevråd är en av grupperna som under ledning av kuratorn identifierar otrygga platser i verksamheten. Eleverna är med och analyserar enkätresultat genom att mentorerna går igenom och diskuterar resultat med eleverna. Av intervjuer och enkäter framkommer att skolans elever upplever sig delaktiga i det förebyggande arbetet. Så är även fallet i Ösbyskolan i Gustavsberg där elevernas upplevelse av kränkningar på nätet kartläggs genom individuella samtal och genom enkäter. I utformningen av skolans senaste enkät, som enbart gällde nätet, var eleverna delaktiga genom skolans kamratstödjare. Resultatet sammanställdes av skolans trygghetsteam och därefter fick eleverna delta i diskussioner om resultaten samt definiera utvecklingsområden och åtgärder för förbättring.

Mål och insatser för att förebygga kränkningar på nätet är relativt ovanliga

Målen och insatserna finns framförallt beskrivna i skolornas likabehandlingsplaner/planer mot kränkande behandling. Någon enstaka skola har upprättat en särskild plan för det förebyggande arbetet mot kränkningar på nätet.

En fjärdedel av de granskade skolorna har planer mot diskriminering och kränkande behandling som explicit omfattar nätet. I dessa planer framkommer att skolan har kartlagt situationen avseende kränkningar på nätet samt kommit fram till att förebyggande åtgärder behövs för att avvärja risker för trakasserier och kränkande behandling på nätet. Som exempel kan nämnas att Böskolans friskola i Göteborg genom sin kartläggning kan konstatera att elever har blivit utsatta för kränkningar på nätet och att personalen önskar mer kunskap om ungdomars liv på nätet. För att minska risker för kränkningar, såväl i skolan som på nätet, arbetar skolan under hela 2016 med diskrimineringsgrunderna och personalen deltar i fortbildning inom området.

Övriga granskade skolor har i sina planer definitioner av kränkande behandling och i detta sammanhang nämns att även kränkningar på nätet omfattas. För övrigt innehåller dessa planer inga slutsatser från kartläggningar eller insatser som uttryckligen berör nätet.

Skolornas åtgärdande arbete

Skolans ansvar för att ingripa vid kränkningar på nätet beskrivs i Skolverkets allmänna råd för arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (2012). Där framgår att verbala och fysiska kränkningar i verksamheten ofta går hand i hand med kränkningar på nätet. Om de påstådda kränkningarna har en koppling till verksamheten är skolan skyldig att utreda det inträffade. Det åtgärdande arbetet kräver att skolan har goda rutiner för att utreda och åtgärda trakasserier och kränkande behandling på nätet. För att kunna följa upp effekterna av vidtagna åtgärder är det viktigt att utredningen dokumenteras. Dokumentationen skapar också ett underlag för skolan att se om trakasserier och kränkande behandling på nätet i ett enskilt fall är en del av ett större problem som kräver generella insatser.

Granskningen visar att:

- **Samtliga kränkningar på nätet anmäls inte till rektorn.** I några skolor är det inte tydligt för personalen vad som kan utgöra en kränkning på nätet och därmed vad som ska anmälas till rektorn.
- **De skolor som påbörjat utredningar av trakasserier och kränkande behandling på nätet vidtar åtgärder utifrån utredningen och följer upp åtgärdernas effekt.** Dokumentationen ger emellertid i flera fall en alltför begränsad bild av utredningen och vidtagna åtgärder för att fungera bra som underlag vid uppföljningen i det enskilda ärendet och i ett systemperspektiv.

Samtliga kränkningar på nätet anmäls inte till rektorn

Enligt skollagen har lärare och annan personal en skyldighet att göra en anmälan till rektorn så snart de fått kännedom om att en elev anser sig ha blivit utsatt för trakasserier eller kränkande behandling. Rektorn måste i sin tur anmäla händelsen till huvudmannen. Anmälningsskyldigheten gäller oavsett om kränkningen sker i den fysiska skolmiljön eller på nätet.

Samtliga skolor i granskningen har rutiner för hur personalen ska anmäla uppgifter om trakasserier och kränkande behandling till rektorn och från rektorn vidare till huvudmannen. Genom intervjuer med personal och rektorer framkommer att i flertalet skolor fungerar också rutinerna vilket enligt intervjuade rektorer innebär att uppgifterna kommer huvudmännen till del. Samtidigt framkommer av enkäten till personal i granskade skolor att endast 65 procent anmäler fall av trakasserier och kränkande behandling på nätet till rektorn. En tänkbar orsak till att andelen inte är 100 procent kan vara att skolans rutin innebär att anmälan till rektorn alltid sker genom en utpekad funktion, exempelvis elevens mentor eller skolans kurator. En annan tänkbar orsak som framkommit i granskningen är att man i några skolor värderar allvaret i det inträffade och därefter väljer hur situationen ska utredas och dokumenteras. Därmed finns en risk för att samtliga fall av trakasserier och kränkande behandling inte kommer till rektorns och huvudmannens kännedom. Så är fallet i en skola där "mindre incidenter på vardaglig nivå" utreds utan inblandning av elevhälsoteamet och där det är upp till varje lärare att se till

att dokumentation görs. Dokumentationen stannar också hos läraren och informationen går inte vidare till rektorn. Andra ärenden redovisas för rektorn och dokumenteras sedan av lärare tillsammans med rektor på en särskild anmälningsblankett till huvudmannen. I en annan skola anmäler personalen de kränkningar som eleverna berättat om till rektorn. Om de vuxna på skolan hör eller ser saker som kan upplevas som kränkande men eleven inte tar initiativ till att berätta avgör den vuxna om det ska anmälas till rektorn. Det förekommer också att personal utreder och åtgärdar ärenden men väljer att inte anmäla eftersom eleven och elevens vårdnadshavare inte vill detta.

Skolans utredning av och åtgärder vid kränkningar på nätet

I granskningen har cirka två tredjedelar av skolorna presenterat exempel på utredningar av kränkningar på nätet som genomförts under läsåret 2015/16. Samtliga utredningar visar att kränkningar på nätet alltid hängt samman med kränkningar som skett ansikte mot ansikte, vilket bekräftar det mönster som också är tydligt i de anmälningar som inkommer till Skolinspektionen och Barn- och elevombudet. Flera av kränkningarna på nätet handlar om elever som ovetandes blivit fotograferade eller filmade och därefter har bilden eller videon publicerats i något socialt media som Instagram, Snapchat eller Periscope med kränkande kommentarer. I utredningarna finns också exempel där elever inte fått delta i olika chattar och händelser då elever kapat en klasskompis konto eller "lånat" en telefon och därefter publicerat bilder med kränkande innehåll.

Skolans utredningar genomförs och dokumenteras ofta av en eller flera personer som har ett utpekat ansvar för detta, exempelvis skolans kurator eller en så kallad trygghetsgrupp. Utredningarna visar att skolorna genom samtal med de inblandade och "vittnen" försöker kartlägga vad som hänt samt vad som ligger bakom händelsen. Vårdnadshavare till de inblandade kontaktas alltid i ett tidigt skede av utredningen. Det förekommer att utredningar, förutom att omfatta den som utsatts och den/de som utfört kränkningen, vidgas till att omfatta en grupp elever. Som exempel kan nämnas en skola där trygghetsgruppen intervjuade alla elever i en klass för att skapa sig en helhetsbild av det sammanhang som kränkningarna uppstått i.

I exempel på utredningar från granskade skolor framkommer att skolorna vidtar åtgärder utifrån vad som framkommit i utredningen. Vad personalen gör är väl dokumenterat i vissa utredningar medan andra utredningar relativt knapphändigt beskriver insatserna från skolans sida. På individnivå är det individuella samtal med den/de som genomfört kränkningarna som är den första och vanligaste åtgärden. Av skolornas dokumentation framkommer att involverad personal försöker få eleven att reflektera över sitt handlande samt över hur den som utsatts för kränkningen upplevt situationen. Personalen ser också till att själva kränkningen på nätet, exempelvis en bild på Instagram, raderas av den som lagt upp bilden. Efter samtal med den som utsatt någon för en kränkning och den som utsatts sker ibland någon form av medling från skolans sida.

Det finns också exempel på hur skolan, efter fall av kränkningar, förhindrat att liknande händelser ska ske. En skola har tagit bort möjligheten för eleverna att skapa grupper på skolans intranät efter att en elevs konto kapats och en grupp med kränkande benämning skapats på kontot av andra elever. Det finns också exempel på hur elever blivit utfrysade såväl i klassrummet som på nätet. Därefter har lärare vidtagit åtgärder genom att fundera över elevens placering i klassrummet och hur man delar in elever vid grupparbeten.

Genom uppföljningssamtal förvissas sig skolan om att kränkningarna upphör. I några skolor visar utredningen att konflikter och kränkningar mellan grupper har pågått under en längre tid och att skolan har svårt att komma tillrätta med situationen. I personalenkäten uppger 77 procent av de som varit med om att skolan utrett kränkningar på nätet att åtgärderna ledde till att kränkningarna upphörde. 22 procent uppger att de inte vet. Skolans insatser följs i flera fall upp genom att man frågar involverade elever och vårdnadshavare hur de upplever skolans agerande. Det finns också exempel från granskade skolor hur man följt upp insatser som skett på klassnivå genom samtal och enkäter.

I granskningen framkommer att några skolor följer upp kränkningarna i ett systemperspektiv. Då blir den dokumentation som upprättas i enskilda fall av kränkningar viktig som underlag. De enskilda fallen kan synliggöra mönster som är svåra att se om kränkningarna betraktas var för sig. Därefter riktas förebyggande insatser till skolan som helhet och/eller till en hel klass och inte enbart mot de enskilda individer som vid en första anblick ses som de som utsätter någon eller några för kränkningar. Som exempel kan nämnas att i Böskolans Friskola i Göteborg har skolans trygghetsteam en central funktion i skolans främjande, förebyggande och åtgärdande arbete. Trygghetsteamet har en samlad bild av läget på skolan vad gäller fall av trakasserier och kränkande behandling. Utifrån den samlade bilden har teamet möjlighet att upptäcka mönster i ärenden och föreslå insatser på grupp- och klassnivå. En liknande funktion har trygghetsgruppen i Fullriggaren Malevik i Kungsbacka som analyserar ärenden på skolnivå för att identifiera vilka områden personalen ska arbeta vidare med och vilka generella åtgärder som behövs i det främjande och förebyggande arbetet.

Avslutande diskussion

Elevs sociala miljö och relationer har i hög grad påverkats av den digitala utvecklingen. Närvaro på sociala medier och olika digitala forum är idag en självklar del i elevernas vardag. För skolans del gäller det att utveckla arbetet mot kränkande behandling utifrån denna samhällsförändring.

Kränkningar på nätet måste omfattas av och synliggöras i skolans främjande och förebyggande och arbete utan att vara "ett eget spår" vid sidan av. Orsakerna till kränkningar som sker ansikte mot ansikte och på nätet är desamma. För eleverna är nätet inte en ny arena utan kommunikationen som sker där är en naturlig och integrerad del av deras vardag. För att uppfylla sitt ansvar gentemot eleverna, en skolmiljö som är fri från trakasserier och kränkande behandling, måste skolorna inkludera nätet i arbetet mot kränkningar.

Skolinspektionens övergripande slutsats är att majoriteten av skolorna i granskningen behöver förbättra sitt arbete mot kränkningar på nätet. Då nätet endast är en av flera arenor där kränkningar sker är det inte förvånande att resultaten från denna granskning ligger i linje med tidigare studier och forskning kring kränkningar. De brister som framkommit i Skolinspektionens tillsynsarbete och i tidigare kvalitetsgranskning (Skolinspektionen 2010) identifieras även i denna granskning. Skolorna behöver kartlägga och analysera nuläget för att kunna genomföra insatser mot kränkningar. Vidare saknas ofta en aktiv elevmedverkan och det normkritiska arbetet behöver utvecklas.

Utvecklingsområden

Trots att kränkningar på nätet uppmärksammas mer och mer i samhället visar Skolinspektionens granskning att skolorna snarare är reaktiva än proaktiva. Skolorna vidtar åtgärder då de får kännedom om att elever utsatts för trakasserier och kränkande behandling men agerar inte tillräckligt för att förhindra att kränkningarna uppstår. För att förbättra arbetet behöver skolorna framförallt:

- Kartlägga och analysera den egna verksamheten för att identifiera risker för kränkningar på nätet.
- Samtala om normer och värden i verksamheten för att utmana de normer som råder och som kan leda till att kränkningar på nätet uppstår.

Kännedomen om vad som sker på nätet behöver öka

Granskningen visar att skolorna inte skaffar sig tillräcklig kännedom om kränkningar på nätet i den egna verksamheten. När skolorna inte tar reda på elevernas uppfattningar är det svårt att vidta adekvata främjande och förebyggande insatser. Skolans personal beskriver i intervjuer och enkäter att de inte får reda på allt som händer på nätet och att de är medvetna om att det finns ett mörkertal. Dessa utsagor är positiva i bemärkelsen att skolans personal är medvetna om att det sker mer kränkningar på nätet än vad de vet om och, i förlängningen, att de måste förändra sina arbetssätt. Det är samtidigt förvånande att skolans personal vet om att det sker kränkningar på nätet som de inte känner till utan att agera för att ta reda på mer. Skolornas förhållningssätt bedöms vara alltför passivt och reaktivt.

En framgångsfaktor för att de kränkningar som sker mellan elever överhuvudtaget ska komma till personalens kännedom är tillitsfulla relationer med eleverna (Dunkels 2011; Flygare & Johansson 2013; Skolverket 2012). Eleverna måste känna förtroende för personalen på skolan för att vilja prata med dem. För att skapa relationer krävs ett systematiskt och genomtänkt främjande värdegrundsarbete. På majoriteten av de granskade skolorna bedöms relationerna vara tillitsfulla. Positivt är också att engagemanget för eleverna och kunskapen om deras umgänge på nätet finns hos de enskilda lärarna. Det är systematiken och den övergripande bilden som saknas. I granskningen framkommer att skolorna är alltför passiva och lägger för mycket ansvar på eleverna att berätta när det har skett kränkningar på

nätet. Skolinspektionen vill betona att förtroende och relationer framförallt är skolans ansvar och personalen måste ta reda på de kränkningar som sker mellan eleverna.

Granskningen visar att de flesta skolorna genomför kartläggningar av elevers upplevelser av kränkningar i stort men delen kring kränkningar på nätet behöver utvecklas. Dunkels (2011) menar att kartläggningar som fokuserar på nätet är en av de viktigaste delarna i arbetet med att motverka kränkningar på nätet. Hon menar att risken för kränkningar mer än halveras på skolor som genomför kartläggningar där elevers trivsel på nätet ingår jämfört med skolor där kartläggningar saknas eller genomförs sporadiskt. Skolverket (2012) beskriver att kartläggningen ska belysa varför och i vilka sammanhang kränkningarna uppstår samt hur de tar sig uttryck så att verksamheten kan sätta in relevanta insatser. Enligt Skolverkets stödmaterial om hur skolan kan arbeta mot trakasserier och kränkningar (2014) samlar skolor ofta in delar av denna kunskap genom en årlig enkät där elever får svara på frågor om trygghet och trivsel. Det finns emellertid en risk att enkätundersökningarna ger en alltför ytlig information och att samtal med eleverna ger en fylligare bild av deras syn på situationen. Val av metoder måste utgå från vad det är skolan vill skapa kunskap om och anpassas till de frågor som är aktuella och behöver belysas. Det är viktigt att inte glömma att kartläggningen ska skapa en bild av elevernas umgängesformer på nätet.

Granskningen visar att elevmedverkan är låg i både det främjande och förebyggande arbetet vilket kan leda till, och i vissa fall leder till, att eleverna upplever att skolan inte gör något åt de problem som finns. Elevmedverkan är särskilt viktigt vid kränkningar på nätet då det är en plats där eleverna vistas och personalen är beroende av tillitsfulla relationer med eleverna för att få kunskap om vad som sker (Flygare & Johansson 2013). Vikten av att involvera eleverna som subjekt i det främjande arbetet framhålls också av Dunkels (2016) som menar att även om trakasserier och kränkande behandling är samma fenomen på och utanför nätet finns det särskilda egenskaper hos nätet som gör problemen och möjligheterna delvis annorlunda. För att kunna ta hänsyn till detta i det främjande arbetet krävs kunskaper om nätet. I detta arbete är det framgångsrikt att involvera eleverna som kan hjälpa skolans personal att förstå vilka särskilda förutsättningar nätet ger.

Vikten av elevernas medverkan kommer att betonas ytterligare genom en förändring av Diskrimineringslagen den 1 januari 2017. Där innehåller reglerna kring aktiva åtgärder ett uttryckligt krav på samverkan med elever.

Viktigt att samtala om normer och värden relaterat till nätet

Skollagens och läroplanernas formulering av skolans värdegrund beskriver de normer och värden som ska genomsyra den svenska skolan. I en skolas vardag finns det ibland både uttalade och outtalade normer som går emot denna värdegrund och som har en stark negativ påverkan på de sociala samspelet. En central del i det främjande arbetet är därför att utmana sådana normer. Grunden till trakasserier och kränkande behandling mellan elever har samband med normer i skolan och i samhället i stort. Genom att ha ett normkritiskt förhållningssätt kan skolan motverka de strukturer som skapar kränkningar på nätet menar Dunkels (2016). Hon anser att normer på en skola måste sättas i relation till den kontext som finns, den specifika skolan kan ha olika grunder till maktstrukturer och kategorier. Vad som är norm på en skola behöver inte vara det på en annan. Skolorna behöver därmed kritiskt granska sig själva genom att identifiera vilka normer som råder just där.

Det finns skillnader mellan hur ord uppfattas beroende på om de uttalas ansikte mot ansikte eller på nätet. På nätet får det hårda språkbruket som kan kännas okej eller skämtsamt ansikte mot ansikte en annan betydelse, till exempel i kommentarer till en bild på Instagram menar eleverna i de enkäter som genomförts. I det skrivna ordet blir språkbruket mer kränkande. Skolor som bedriver ett framgångsrikt arbete mot ett kränkande språkbruk, till exempel Gårdstensskolan i Göteborg, diskuterar med eleverna kring ordens innebörd och vad som kan uppfattas som kränkande av någon annan. När "ordens mening tas tillbaka" upplever personalen att det kränkande språkbruket minskar om än inte upphör.

Ett sådant tillvägagångssätt beskriver också Diskrimineringsombudsmannen som framgångsrikt i sin rapport om lika rättigheter i skolan (2012). Personalen kan tillsammans i personalgruppen och tillsammans med eleverna resonera kring hur språkbruket är kopplat till rådande normer och värderingar i skolan och i det omgivande samhället.

Metod och genomförande

Syftet med kvalitetsgranskningen är att granska om skolor bedriver ett arbete som motverkar kränkningar och trakasserier av elever på nätet.

För att undersöka detta ställs följande frågor:

1. Har skolan ett *främjande* arbete som bidrar till att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet?
2. Bedriver skolan ett *förebyggande* arbete som bidrar till att förhindra kränkningar och trakasserier av elever på nätet?
3. Vidtas åtgärder om elever utsätts för kränkningar och trakasserier på nätet?

Avgränsningar

Det yttersta ansvaret för arbetet mot trakasserier och kränkande behandling ligger hos huvudmannen. Huvudmannen ska enligt skollagen se till att det inom ramen för varje särskild verksamhet bedrivs ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling av barn och elever. Huvudmannens ansvar för och del i arbetet har emellertid avgränsats bort i denna granskning.

Kvalitetsgranskningen är avgränsad till skolors arbete mot trakasserier och kränkningar på nätet. Det går inte att helt separera kränkningar på nätet från andra kränkningar som sker i verksamheten. Frågeställningarna berör därför också det generella arbetet mot kränkningar på skolan. Fokus är dock på strategierna för att motverka och hantera kränkningar på nätet.

Granskningen avgränsas också till årskurserna 7, 8 och 9 i grundskolan. Avgränsningen görs utifrån att forskning och andra studier pekar på att elever är mest utsatta för kränkningar på nätet i den åldern. Elever i den åldern är också minst villiga att involvera lärare och vårdnadshavare när något inträffar (Dunkels 2011).

Urval av granskningsobjekt

I urval till kvalitetsgranskningar använder Skolinspektionen så kallade riskindikatorer om sådana finns tillgängliga och är av god kvalitet. Syftet är dels att kunna identifiera skolor i större behov av utveckling och dels att kunna identifiera skolor som antas kunna tjäna som exempel på goda verksamheter. För denna granskning bedömdes att ett antal befintliga indikatorer i Skolenkäten⁴ till elever (åk 9) och pedagogisk personal (på samma skola) var lämpliga som urvalsgrund. Dessa indikatorer rörde elevens trygghet på sin skola och skolans arbete mot kränkningar, sammantaget sex indikatorer (tre vardera i elev- respektive lärarenkäten) som tillsammans skapade en riskindikator. För att få ett så aktuellt underlag som möjligt begränsades urvalspopulationen till skolor som deltagit i Skolenkäten under år 2015, sammantaget drygt 700 skolor. Efter rangordning valdes lika delar skolor med höga respektive lägre värden på det sammantagna riskmättet ut.

Till granskningen har totalt 24 skolenheter valts ut. Vilka dessa är framgår av bilaga 2.

⁴ Skolenkäten är en del av Skolinspektionens regelbundna tillsyn. Enkäten används för att samla in synpunkter från elever, föräldrar och den pedagogiska personalen, som ett underlag inför bedömningen av skolan. Skolenkäten genomförs en gång per termin.

Tillvägagångssätt

I granskningen har flera olika insamlingsmetoder använts. Inför verksamhetsbesök genomfördes elev- och personalenkäter och relevanta dokument samlades in från skolan och analyserades. Under verksamhetsbesöken intervjuades ett urval av elever och skolpersonal. Materialet som samlats in har sedan bearbetats och analyserats.

Under besöksfasen granskades 24 skolenheter av inspektörer från Skolinspektionens avdelningar i Linköping och Lund. Besöken skedde mellan april och juni 2016. Varje skola besöktes under cirka en och en halv till två dagar.

Enkäter

Elever och skolpersonal vid de utvalda skolorna har besvarat enkäter inför inspektörernas besök. Huvudsyftet med enkäten var att samla in en bred bild av personal och elevers uppfattning om förekomsten av och arbetet mot kränkningar på nätet. Ett annat syfte med enkäterna var att svaren skulle kunna nyansera beskrivningar och stödja bedömningar i såväl verksamhetsrapporter som i den övergripande rapporten.

Samtliga elever i årskurserna 7, 8 och 9 i de utvalda skolorna har getts möjlighet att besvara enkäten. Elevernas deltagande var frivilligt. Det fanns möjlighet att besvara elevenkäten på svenska, arabiska, dari, somaliska och engelska. Personalenkäten riktades till lärare i årskurserna 7, 8 och 9, elevhälsans personal, eventuella medarbetare med särskilt ansvar för arbetet mot trakasserier och kränkande behandling samt rektorer.

Enkäterna till elever och personal distribuerades tillsammans med instruktioner för genomförande till rektorer för de utvalda skolorna. Rektorn ombads sedan att arrangera ett tillfälle under någon lektion där elever i samma klass genomförde enkäten. Vi har fått in svar från 2596 elever jämnt fördelat mellan årskurser och kön. Personal ombads att själva gå in på en länk och besvara enkäten. Vi har fått in svar från 466 personer fördelat på 73 procent lärare, 14 procent elevhälsopersonal, 3 procent rektorer och 10 procent med annan funktion.

Dokument

Inför besöket samlades dokumentation in för att kartlägga nuläget på skolan. Underlagen bestod av skolans likabehandlingsplan/plan mot kränkande behandling och skolans egna eventuella utredningar av kränkningar som förekommit. Inspektörerna tog också del av eventuella anmälningssärenden som inkommit till Skolinspektionen och Barn- och elevombudet under det senaste året och som rörde kränkande behandling.

Intervjuer

Under besöket genomfördes intervjuer med ett urval elever i årskurs 9. Årskurs 9 valdes då elever i denna årskurs bedömdes ha mest erfarenhet av skolans arbete inom området. Intervjuer genomfördes också med undervisade personal, elevhälsans medarbetare och eventuella medarbetare med särskilt ansvar för arbetet mot trakasserier och kränkande behandling, exempelvis trygghetsteam. Rektorn intervjuades enskilt.

På varje skola har cirka 10 elever och 10 personal intervjuats. Intervjuerna med elever genomfördes som gruppintervjuer, flickor och pojkar var för sig.

Analys och bedömning

Enkäter, intervjuer och dokumentation har för varje skola analyserats och resulterat i ett beslut och en verksamhetsrapport. Bedömningarna är baserade på ett bedömningsstöd som tagits fram för granskningen. Bedömningsstödet finns som bilaga 5.

Material från enkäter, intervjuer och dokument har också analyserats av projektledningen och utgjort underlag för denna övergripande rapport.

Som ett led i analys och bedömning genomfördes ett analysseminarium där projektledningen deltog tillsammans med tre av de granskade skolorna i juni 2016.

Generaliserbarhet

Rapporten är en beskrivning av vad som framkommit vid en granskning av kvaliteten vid 24 skolor. Resultaten kan inte generaliseras till alla skolor då urvalet är för litet och granskningen kan därför inte ses som en nationell lägesbeskrivning. De resultat som lyfts fram och problematiseras i den avslutande diskussionen ligger dock väl i linje med aktuell forskning och andra myndigheters iakttagelser vilket indikerar att mönster och andra viktiga faktorer kan vara användbara även för andra skolor och huvudmän.

Referenser

- Diskrimineringsombudsmannen (2012) *Lika rättigheter i skolan. Ett stöd i skolans likabehandlingsarbete*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen
- Dunkels E (2016) *Nätmobbing, näthat och nätkärlek. Kunskap och strategier för en bättre vardag på nätet*. Polen: Gothia fortbildning
- Dunkels E (2011) Vad är särskilt med kränkningar på nätet? I *Kränkningar i skolan – analyser av problem och lösningar*. Stockholm: Skolverket
- Flygare, E & Johansson, B Mobbning och kränkningar på nätet – omfattning och effekter av skolans insatser (2013). I *Kränkningar i skolan – analyser av problem och lösningar*. Stockholm: Skolverket
- Friends nätrapport 2016* (2016) Stockholm: Friends
- Friends nätrapport 2015* (2015). Stockholm: Friends
- Kowalski R. M et al (2014) *Bullying in the Digital Age: A Critical Review and Meta-Analysis of Cyberbullying Research Among Youth*. Chichester: Wiley-Blackwell
- Skolinspektionen (2010) *Skolors arbete vid kränkande behandling* Dnr 2010:1 Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolverket (2014) *Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot trakasserier och kränkningar*. Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2013) *Redovisning av uppdrag om sk maktlekar*. Dnr 01-2013:128
- Skolverket (2012) *Allmänna råd - Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling* SKOLFS 2012:10. Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2011) *Vad fungerar? Resultat av utvärdering av metoder från mobbing*. Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2009) *Diskriminerad, trakasserad, kränkt?* Rapport 326. Stockholm: Skolverket
- Statens medieråd (2015) *Ungar & medier*. Stockholm: Statens medieråd

Statistik från Skolinspektionen

- Skolenkäten första halvåret 2016 <https://skolinspektionen.se/sv/Statistik/Statistik-om-Skolenkaten/skolenkaten-vt-2016/>
- Skolinspektionens anmälningsstatistik första halvåret 2016: <https://skolinspektionen.se/sv/Statistik/Statistik-om-anmalningar/anmalningar-och-beslut-forsta-halvaret-20161/>
- Skolinspektionens statistik över regelbunden tillsyn första halvåret 2016: <https://skolinspektionen.se/sv/Statistik/Statistik-om-regelbunden-tillsyn/regelbunden-tillsyn-forsta-halvaret-2016/>

Styrdokument

1 kap. 4 § skollagen (SFS 2010:800)

6 kap. 1 §, 3 § och 6-10 §§ skollagen (SFS 2010:800)

1 kap. 4 § diskrimineringslagen (SFS 2008:567)

Trygghet, respekt och ansvar – om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever, Regeringens proposition 2005/06: 38

Ett starkare skydd mot diskriminering, Regeringens proposition 2007/08:95

Elektroniska källor

<http://asikt.dn.se/asikt/debatt/skolan-maste-ta-ansvar-for-nathatet/> [2015-11-02]

<http://www.skolinspektionen.se/sv/Anmalningar/Att-anmala-till-Skolinspektionen/Exempel-pa-beslut/Krankande-behandling/Skolans-ansvar-for-natkrankningar/> [2015-10-06]

Bilaga 1 Referenspersoner

Elza Dunkels, docent, Umeå universitet

Hugo Wester, undervisningsråd, Skolverket

Carl Lind, jurist, Diskrimineringsombudsmannen

Bilaga 2 Granskade skolenheter

Skola	Huvudman
Birkaskolan	Mäläröarnas Montessori ekonomiska förening
Böskolans Friskola	Böskolans friskola ekonomiska förening
Friskolan Mosaik	Friskolan Mosaik i Falun ekonomiska förening
Fullriggaren Malevik	Kungsbacka kommun
Gårdstensskolan	Göteborgs kommun
Katolska skolan av Notre Dame	Stiftelsen Katolska skolan av Notre Dame
Kunskapsskolan Västerås	Kunskapsskolan i Sverige AB
Malmaskolan 3-9	Köpings kommun
Montessoriskolan Centrum	Stiftelsen Montessoriskolan Centrum
Norretullskolan	Kristianstad kommun
Nyboda skola	Tyresö kommun
Prolympia Norrköping	Prolympia AB
Seminarieskolan	Landskrona kommun
Stenhammarskolan	Flens kommun
Styrsöskolan	Göteborgs kommun
Toråsskolan 4-9	Kungsbacka kommun
Vallaskolan Alfa	Östersunds kommun
Vindelälvs skolan	Sorsele kommun
Västervångskolan 7-9	Landskrona kommun
Åsaskolan 6-9	Kungsbacka kommun
Önneredsskolan	Göteborgs kommun
Öresundsbro skolan	Enköpings kommun
Ösbyskolan	Värmdö kommun
Österbyskolan	Östhammars kommun

Bilaga 3 Rättslig reglering

Skolans ansvar att förebygga och åtgärda kränkande behandling

I skollagens inledande kapitel beskrivs att utbildningen inom skolan syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska också förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.⁵

Kränkande behandling är, enligt skollagen, ett uppträdande som utan att vara diskriminering enligt diskrimineringslagen (2008:567) kränker en elevs värdighet.⁶ Enligt skollagen ska huvudmannen se till att det inom ramen för varje särskild verksamhet bedrivs ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling av barn och elever.⁷

Huvudmannen ska se till att det genomförs åtgärder för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för kränkande behandling.⁸ Huvudmannen ska vidare se till att det varje år upprättas en plan med en översikt över de åtgärder som behövs för att förebygga och förhindra kränkande behandling av barn och elever. Planen ska innehålla en redogörelse för vilka av dessa åtgärder som avses att påbörjas eller genomföras under det kommande året. En redogörelse för hur de planerade åtgärderna har genomförts ska tas in i efterföljande års plan.⁹

Huvudmannen eller personalen får inte utsätta ett barn eller en elev för kränkande behandling.¹⁰ En lärare eller annan personal som får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med verksamheten är skyldig att anmäla detta till rektorn. En rektor som får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med verksamheten är skyldig att anmäla detta till huvudmannen. Huvudmannen är skyldig att skyndsamt utreda omständigheterna kring de uppgivna kränkningarna och i förekommande fall vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att förhindra kränkande behandling i framtiden.¹¹ Av förarbetena till skollagen framgår att skolans personal är skyldig att vara uppmärksam på den jargong och beteendemönster som råder mellan eleverna och se till att miljön på skolan inte inbjuder till missförhållanden där kränkningar sker.¹²

Skolans ansvar för kränkningar på nätet

Om kränkningar äger rum i eller i samband med verksamheten så är huvudmannen skyldig att skyndsamt utreda det inträffade och vidta åtgärder för att få kränkningarna att upphöra. Vad gäller innebörden av "i samband med" framgår att det ska vara ett nära samband med vad som förekommit i verksamheten för att huvudmannen ska ha ansvaret att ingripa mot och förebygga kränkningar.¹³ Av förarbetena framgår att skolhuvudmannens ansvar bland annat anses "sträcka sig till vad som händer på

⁵ 1 kap. 4 § skollagen (SFS 2010:800)

⁶ 6 kap. 3 § skollagen (SFS 2010:800)

⁷ 6 kap. 6 § skollagen (SFS 2010:800)

⁸ 6 kap. 7 § skollagen (SFS 2010:800)

⁹ 6 kap. 8 § skollagen (SFS 2010:800)

¹⁰ 6 kap. 9 § skollagen (SFS 2010:800)

¹¹ 6 kap. 10 § skollagen (SFS 2010:800)

¹² *Trygghet, respekt och ansvar – om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*, Regeringens proposition 2005/06: 38, sid. 140

¹³ Skolverket (SKOLFS 2012:10): *Allmänna råd - Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling*, sid. 11

väg till och från den aktuella verksamheten, exempelvis vid färd i en skolbuss".¹⁴ Ytterligare exempel på händelser som ansetts ha ett naturligt samband med verksamheten är kränkningar som inträffar i samband med en skolutflykt eller en skolfest.¹⁵

Om kränkningar på nätet har ett samband med skolans verksamhet är skolan skyldig att utreda vad som hänt och se till att kränkningarna upphör. Huruvida kränkningar på nätet kan anses ha samband med verksamheten eller inte måste bedömas i den aktuella situationen. Barn- och elevombudet har tagit ställning i frågan. Ett exempel på ett sådant ärende var ett fall där en elev hade utsatts för kränkningar av andra elever, kränkningarna hade delvis förekommit på internet. Skolan kände till kränkningarna men ansåg att de inte hade ansvar för händelser utanför skolans område. Barn- och elevombudet ansåg dock att skolan är skyldig att utreda påstådda kränkningar som sker på elevens fritid, om händelserna har kopplingar till verksamheten i skolan. I det fallet bedömde Barn- och elevombudet således att skolan brustit i sin utredningsskyldighet enligt skollagen.¹⁶ I flera artiklar under hösten 2015 och framåt har Barn- och elevombudet pekat på att skolor ofta brister i att ta ansvar över det som sker på nätet. I sina utredningar möter de ibland skolansvariga som har inställningen att kränkningar av elever på nätet inte är skolans ansvar, utan något som är upp till vårdnadshavare att hantera.¹⁷

Även i Skolverkets allmänna råd "Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling" konstateras att skolan har ansvar för kränkningar som sker på nätet:

*Med internet och mobiltelefoner suddas gränserna mellan skolan och fritiden ut. Ofta går verbala och fysiska kränkningar i verksamheten hand i hand med kränkningar på nätet. Om påstådda kränkningar har en koppling till verksamheten är den skyldig att utreda det inträffade. Verksamheten har en skyldighet att ingripa vid trakasserier och kränkande behandling och lagen gör inte skillnad på om kränkningarna sker på skolgården eller på nätet. I de anmälningar som kommer till Barn- och elevombudet är nätkränkningar ett återkommande problem och flickor är extra utsatta. Det som börjar med utfrysning under skoldagen fortsätter med elaka rykten och kränkande bilder från samma elever på nätet på kvällen. Om trakasserier och kränkningar som begås på barnens och elevernas fritid även fortsätter i verksamheten ska dessa utredas på samma sätt som sådana trakasserier och kränkningar som bara förekommer i verksamheten.*¹⁸

Skolans ansvar att förebygga och åtgärda trakasserier

Trakasserier är ett uppträdande som kränker någons värdighet och som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna: kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Sexuella trakasserier är ett uppträdande av sexuell natur som kränker någons värdighet.¹⁹ Bestämmelserna om trakasserier finns i diskrimineringslagen. Av diskrimineringslagen framgår att huvudmannen har samma skyldigheter när det gäller trakasserier som när det gäller kränkande behandling.

Uppdraget att utöva tillsyn över bestämmelserna är uppdelat mellan Skolinspektionen och Diskrimineringsombudsmannen. Trots denna uppdelning har bestämmelserna om trakasserier ett naturligt samband med bestämmelserna om skolans uppdrag att arbeta mot kränkningar. Granskningen inbegriper därför även trakasserier.

¹⁴ Prop. 2005/06:38, sid. 142

¹⁵ Prop. 2007/08:95, sid. 509-510

¹⁶ <http://www.skolinspektionen.se/sv/Anmalningar/Att-anmala-till-Skolinspektionen/Exempel-pa-beslut/Krankande-behandling/Skolans-ansvar-for-natkrankningar/> [2015-10-06]

¹⁷ <http://asikt.dn.se/asikt/debatt/skolan-maste-ta-ansvar-for-nathatet/> [2015-11-02]

¹⁸ Skolverket (SKOLFS 2012:10): Allmänna råd - Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling, sid. 33-34

¹⁹ 1 kap. 4 § diskrimineringslagen (SFS 2008:567)

I direktivet används främst begreppen kränkande behandling och kränkningar på nätet. Med begreppen avses fortsättningsvis också trakasserier om inget annat anges.

Främja trygghet, förebygga och åtgärda trakasserier och kränkande behandling

Skolans arbete mot trakasserier och kränkande behandling kan delas in i främjande, förebyggande och åtgärdande.²⁰ Det *främjande* arbetet syftar till att skapa en trygg skolmiljö och förstärka respekten för allas lika värde. Arbetet ska riktas mot alla och bedrivs kontinuerligt, utan förekommen anledning.²¹ Det *förebyggande* arbetet syftar till att avvärja risker för kränkande behandling. Arbetet omfattar sådant som verksamheten genom kartläggning identifierat som risker. På så sätt skiljer det sig från det främjande arbetet, som bedrivs kontinuerligt utan att det finns någon direkt anledning eller identifierad risk. Det *åtgärdande* arbetet handlar om de åtgärder som ska genomföras när kränkningar förekommer. Åtgärderna ska syfta till att kränkningar upphör. Detta arbete kräver rutiner för att upptäcka, utreda och åtgärda kränkande behandling.²²

²⁰ Skolverket (SKOLFS 2012:10): *Allmänna råd - Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling*, sid. 33-34, sid. 10

²¹ *Ibid*, sid. 12

²² *Ibid*, sid. 37

Bilaga 4 Ord- och begreppslista

Följande definitioner och begrepp används i rapporten och är bland annat hämtade från diskrimineringslagen, skollagen, propositionen *Ett starkare skydd mot diskriminering* (prop. 2007/08:95) och Skolverkets allmänna råd om arbetet mot diskriminering och kränkande behandling, om inte annat anges.

Kränkningar av barns och elevers värdighet kan förekomma i form av:

- **Diskriminering** som innebär att ett barn eller en elev *missgynnas* av skäl som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. I verksamheten är det huvudmannen eller personalen som kan göra sig skyldig till diskriminering eftersom diskriminering handlar om missgynnande och förutsätter någon form av makt hos den som utför diskrimineringen.
- **Trakasserier** som innebär ett uppträdande som *kränker någons värdighet* och som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder.²³ Om någon ur personalen utsätter ett barn eller en elev för trakasserier benämns det diskriminering.
- **Kränkande behandling** är ett uppträdande som, utan att vara diskriminering enligt diskrimineringslagen, kränker barns eller elevers värdighet.

I Skolverkets allmänna råd om arbetet mot diskriminering och kränkande behandling finns följande beskrivning av trakasserier och kränkande behandling:

Trakasserier och kränkande behandling kan utföras av en eller flera personer och riktas mot en eller flera. De kan vara synliga och handfasta likaväl som dolda och subtila. De kan utföras inte bara direkt i verksamheten utan även via exempelvis telefon och internet. Trakasserier och kränkande behandling kan t.ex. uttryckas genom nedsättande tilltal, ryktesspridning, förlöjligande eller fysiskt våld. Kränkningarna kan även handla om att frysa ut eller hota någon. Kränkande behandling kan äga rum vid enstaka tillfällen eller vara systematiska och återkommande.²⁴

²³ Diskrimineringslagen innehåller även ett förbud mot sexuella trakasserier. I den här kvalitetsgranskningen omfattar begreppet trakasserier även begreppet sexuella trakasserier.

²⁴ Skolverket (SKOLFS 2012:10): *Allmänna råd - Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling*, sid. 9

Bilaga 5 Bedömningsstöd

Syftet med kvalitetsgranskningen är att granska om skolor bedriver ett arbete som motverkar trakasserier och kränkande behandling på nätet.

Bedömningsområde 1: Har skolan ett främjande arbete som bidrar till att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet?

Här bedöms det generella arbetet för att skapa trygghet och förstärka respekten för allas lika värde. Arbetet bedrivs kontinuerligt och utan förekommen anledning. Handlar om att skapa en tillitsfull skolmiljö. Nätkränkningar är inte en särskild typ av kränkning, de sker bara på en annan arena. Därför är det viktigt att fånga in skolans generella främjande insatser likväl som riktade främjande insatser gällande nätet (exempelvis kompetensutveckling avseende nätkränkningar). Enligt Skolverkets allmänna råd om arbetet mot diskriminering och kränkande behandling bör det främjande arbetet:

- Bedrivs systematiskt och långsiktigt, rikta sig till alla samt vara en del i det vardagliga arbetet
- Baseras på kunskap om hur diskriminering, trakasserier och kränkande behandling uppstår och vilka faktorer som skapar en trygg miljö där alla barn och elever blir respekterade som de är
- Omfatta kompetensutveckling för personalen för att vid behov öka medvetenheten och kunskapen om diskriminering, trakasserier och kränkande behandling
- Innebära att personalen ges tid att diskutera egna normer och attityder samt sådana som genomsyrar den pedagogiska verksamheten
- Omfatta möjligheter för barn och elever att återkommande diskutera normer, attityder och hur goda relationer kan vårdas

Bedömningspunkter

Skolans främjande arbete genomsyrar det vardagliga arbetet.

Skolans främjande arbete är systematiskt och målinriktat.

Skolan bedriver ett normkritiskt arbete där eleverna involveras.

Skolan är uppmärksam på det språkbruk och den jargong som råder och motverkar att kränkningar banaliseras och normaliseras.

Skolans främjande arbete innefattar kunskaper om nätet

Personalen och eleverna har en gemensam uppfattning om vad som kan utgöra en kränkning på nätet och vad man ska reagera på.

Bedömningsområde 2: Bedriver skolan ett förebyggande arbete som bidrar till att förhindra kränkningar och trakasserier av elever på nätet?

Här bedöms arbetet för att avvärja identifierade risker för trakasserier och kränkande behandling på nätet. Arbetet bedrivs på förekommen anledning. Arbetet omfattar sådant som i en kartläggning av verksamheten identifierats som risker. Kartläggningen ska leda till att verksamheten får förståelse för problemen, dvs. varför och i vilka sammanhang kränkningarna uppstår samt hur de tar sig uttryck, så att verksamheten kan sätta in relevanta insatser. Enligt Skolverkets allmänna råd om arbetet mot diskriminering och kränkande behandling bör skolan i det förebyggande arbetet:

- Regelbundet kartlägga barnens och elevernas trygghet och trivsel samt deras uppfattning om förekomsten av diskriminering, trakasserier och kränkande behandling
- Analysera kartläggningen för att identifiera risker för diskriminering, trakasserier och kränkande behandling
- I samband med analysen även utvärdera tidigare insatser för att förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling
- Utifrån de identifierade riskerna formulera konkreta och uppföljningsbara mål för arbetet
- Planera vilka insatser som ska genomföras under året för att nå målen och hur dessa ska följas upp och bestämma vem som ansvarar för respektive insats
- Se till att eleverna är delaktiga i kartläggningen och i analysen av resultaten och när man avgör vilka insatser som ska sättas in

Bedömningspunkter

Skolan genomför regelbundna kartläggningar för att identifiera och analysera elevers utsatthet på nätet.

Skolan analyserar resultatet av kartläggningen.

Skolan analyserar tidigare förebyggande insatser för att tolka nuläget.

Skolan sätter upp mål för arbetet och planerar insatser för att nå målen.

Eleverna görs delaktiga i det förebyggande arbetet.

Skolan har en aktuell plan mot kränkande behandling/likabehandlingsplan som tydliggör och stärker arbetet mot kränkningar på nätet.

Bedömningsområde 3: Vidtas åtgärder om elever utsätts för kränkningar och trakasserier på nätet?

Här bedöms om arbetet det finns goda rutiner för att upptäcka, anmäla, utreda och åtgärda diskriminering, trakasserier eller kränkande behandling på nätet. Arbetet ska påbörjas genast när det kommit signaler om att en elev känner sig kränkt och innebär att skolan måste vidta åtgärder som dokumenteras och utvärderas för att förhindra att kränkningarna upprepas. Skyldigheten att utreda uppgifter om trakasserier eller kränkande behandling inträder så snart någon i verksamheten får kännedom om att en elev anser sig har blivit utsatt för detta. Om påstådda kränkningar har en koppling till verksamheten är den skyldig att utreda det inträffade. Enligt Skolverkets allmänna råd om arbetet mot diskriminering och kränkande behandling bör följande ingå i det åtgärdande arbetet:

- Det bör finnas rutiner för hur akuta situationer ska hanteras och lösas när barn eller elever har utsatts för trakasserier eller kränkande behandling
- Åtgärderna som vidtas bör grundas på utredningen i det enskilda fallet och riktas såväl till det barn eller den elev som blivit utsatt som till den eller de som utövat kränkningen
- Åtgärderna bör följas upp och utvärderas för att verksamheten ska kunna förvissa sig om att de leder till att kränkningarna upphör och inte upprepas
- Åtgärderna samt uppföljningen och utvärderingen av dessa bör dokumenteras och verksamheten bör utveckla ändamålsenliga former och rutiner för detta

Bedömningspunkter

Det finns dokumenterade och fungerande rutiner för att utreda och åtgärda fall av trakasserier och kränkande behandling på nätet.

Skolan påbörjar en utredning så snart ett fall av trakasserier eller kränkande behandling på nätet kommer till personalens kännedom.

Skolan vidtar åtgärder utifrån vad som framkommit i utredningen.

Skolan förvissas sig om att kränkningarna på nätet upphör.

Skolan följer upp och analyserar kränkningar på nätet ur ett systemperspektiv.

Skolan följer upp om det finns mönster som återkommer i kränkningarna och som kan ha sin grund i skolans förhållningssätt och organisation.

Det finns fungerande system och rutiner för att anmäla uppgifter om trakasserier och kränkande behandling till rektorn och från rektorn vidare till huvudmannen.